

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביג'דר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת מקץ תשע"ט¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)

לגזירת ה' - משמעויות מתחלפות

משה רבינו כמה פעמים מבטל גזרות מעל כלל ישראל עם התפילות שלו, יש אפוא מה לעשות. אפשר לבטל גזירות. אמנם צריך להיות ראוי לזה, אבל מי שראוי לזה, יכול לבטל את גזרת ה'. צדיק גזור והקב"ה מקיים (עי' שבת נט, ב). אם הוא גזור שיהיה טוב, הקב"ה מקיים.

אמנם יש צדיקים שאמרו עליהם שגדולתם מתבטאת דוק באופן ההפוך, שהקב"ה גזור והם מקיימים, הם אינם מנסים לשנות סדרי בראשית ולעשות "מופתים" [כך אמרו, למשל, על החפץ חיים], אבל יש גם מושג, שצדיק גזור והקב"ה מקיים. וא"כ, גזרה היא לא תמיד כל כך חד משמעית. היא ניתנת לשינוי, ואפילו לביטול.

משמעות "נזילה" לגזרת ברית בין הבתרים

ואולם, גם כשלא מצליחים לבטל את הגזרה, עדין אין לגזרה משמעות מוחלטת וברורה, מה בדיוק כלול בה, ומה עתיד לקרות.

הקב"ה אומר לאברהם בבית בין הבתרים: "גַּר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וְנַעֲבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית טו, יג). וכתב הגר"א: "כאשר הקב"ה נותן קץ וחשבון על זמן הגלות, לא נתגלה מאיזה זמן להתחיל לחשוב. ואם ישראל זוכין, מתחיל מזמן קודם, ומסתיים מְנִינְן הקץ תחלה. ואם ח"ו לא זכו, מתחיל מזמן המאוחר" (פירוש הגר"א להגדה של פסח, ד"ה חשב את הקץ וכו').

נמצא, שלמעשה, היה יכול הקב"ה למנות ארבע מאות שנה כבר מברית בין הבתרים, ואז היה זמן גאולתם של ישראל מוקדם, יחסית. אלא שישאל חטאו, ועל כן לא נמנו להם שנות הגזרה אלא מזמן מאוחר יותר - מלידת יצחק אבינו, שהיתה שלשים שנה אחר ברית בין הבתרים (רש"י שמות יב, מ). מאידך, היה יכול להיות שימנו להם את שנות הגזרה רק משעת ירידתם למצרים, או אף יותר מאוחר, משעה שהתחילו להשתעבד בהם. אלא שבני ישראל זעקו לה', ובזכות זה לא אָחַר להם הקב"ה את תחילת מנין שנות הגזרה עד כדי כך, אלא מנה אותם מלידת יצחק. זהו שאמר הפיטן: "נֶאֱקָה הַחִישָׁה קֶץ הַפְּלֹאוֹת, נִחְצוּ לְמֵאֵתִים וְעֶשְׂרֵי אַרְבַּע מֵאוֹת" (יוצר לפרשת החדש), כלומר: נאקת בני ישראל גרמה, שהיו במצרים רק מאתיים ועשר שנים ולא ארבע מאות שנה. כי על ידי שזעקו לה', התחיל מנין שנות הגזרה מלידת יצחק, ולא מזמן מאוחר יותר. הרי, שלגזירת "גַּר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ... אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" לא היתה משמעות מוחלטת, ופירושה היה נתון לשינוי לפי מצב זכויותיהם של ישראל⁴.

ולא רק לתחילת מנין ארבע מאות שנה לא היתה משמעות מוחלטת וקבועה מראש, אלא גם לצורת השעבוד לא היתה משמעות קבועה מראש. הוזהר אומר: "וַיִּמְכְּרוּ אֶת חַיִּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבְלִבְנִים וּבְכָל עֲבָדָה בְּשָׂדֵה (שמות א, יד). בְּעַבְדָּה קָשָׁה" - זו קושיא. 'בְּחֹמֶר' - זה קל וחומר. 'וּבְלִבְנִים' -

איזה סוג פתרון חיפש פרעה לחלומותיו?

התורה מספרת על פרעה: "וַיְהִי בְבֹקֶר וַתִּפְּעֶם רוּחוֹ, וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת כָּל חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם וְאֵת כָּל תְּכַמְיָהּ, וַיִּסְפֹּר פְּרַעֲה לָהֶם אֶת חֲלֹמוֹ, וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה" (בראשית מא, ח). מה פירוש "וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה"? למה לא נאמר בקיצור, "וַאֲיֵן פּוֹתֵר אוֹתָם", בלי "לְפַרְעֹה"? אומר רש"י: "פותרים היו אותם, אבל לא לפרעה. שלא היה לו קורת רוח בפתרוןם". אומרים לו כל מיני פתרונות, כגון "שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר" (רש"י שם), אבל הפתרונות לא מתיישבים על לבו. הוא לא מקבל אותם.

למה לא קיבל אותם? - אולי מפני שהיתה לו קושיה עליהם: איזה טעם יש להשגחה העליונה להודיע לי מה שיקרה, אם אין שום אפשרות לשנות את הגזרה? "שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר". נו, אז מה אפשר לעשות? איזו תועלת יש לי מן הידיעה הזו? עד שבא יוסף, ומראה לו שהקושיה אינה קושיה. הגזירה גזירה, יהיו שבע שנות רעב וְשָׁבַע שְׁנֹת שָׁבָע, אבל יש מה לעשות. אפשר לצבור בר בשבע שנות השָׁבָע, ואז יהיה קל יותר לעבור את הרעב. זה לא יבטל את הגזירה, אבל זה יקל את הרעב. זהו פתרון שלפיו יש תועלת במה שהראו לפרעה מהשמים, לכן את הפתרון הזה פרעה מוכן לקבל. יש גזרה מהשמים, אבל גם עם הגזרה יש עדין מה לעשות².

פרעה לא לומד לקח מיעקב אבינו

אחרי שתי שנות רעב מגיע יעקב אבינו למצרים (עי' בראשית מה, ו), ואז מתקבלת ידיעה חדשה: הצדיק יכול לא רק לנקוט באמצעים להקלת הגזרה, כמו שעשה יוסף, אלא יכול גם לבטל את הגזירה לגמרי. "מכיון שבא יעקב למצרים, באה ברכה לרגליו, והתחילו לזרוע, נִכְלָה הרעב" (רש"י שם מז, ט), לפי שברך יעקב את פרעה "שיעלה נילוס לרגליו, ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא אל הנילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ" (רש"י שם, י). אמנם הגזירה לא התבטלה לגמרי, רק נדחתה לתקופה מאוחרת יותר, לימי נבוכדנצר, אז נפרעו למצרים השנים הנותרות מן הגזירה שלא יצאו אל הפועל³ (עי' רש"י יחזקאל כט, יא-יב), אבל בינתים הגזרה מבוטלת, והכל מכחו של יעקב אבינו.

זהו לקח חשוב לפרעה. אם פרעה היה לומד את הלקח הזה כראוי, היה יכול להתגבר על עשר המכות. היה עושה תשובה, וחוסך לעצמו את כל המכות. אבל הוא לא יישם את הלקח שה' מראה לו ע"י יוסף וע"י יעקב, שאפשר לעשות משהו גם אם יש גזרה, ואפשר גם לבטל גזרה. צדיק הרי יכול לבטל גזרה. הרבה פעמים צדיקים ביטלו גזרות. אברהם אבינו מנסה לבטל גזרה בסדום, ומצליח במידה מסוימת, [שהרי ה' היה מוכן לבטל את הגזרה, אם ימצאו שם עשרה צדיקים], לוט בצוער מצליח לבטל את הגזרה, או לדחות אותה עכ"פ (עי' רש"י בראשית יט, כ-כא),

דבריו, וכל אחד מהם יכול להיות נכון. אלא שהקב"ה מחליט ע"פ המעשים שלנו, באיזה מן האופנים יתפרשו דברי המלאך בפועל, וכדברי חז"ל הידועים: "אני ה' ב' ע' ת' ה' א' ח' י' ש' נ' ה'" (ישעיהו ס, כב). "זכו - אַחֲשֵׁנָה; לא זכו - בַּעֲתָהּ" (סנה' צח, א). לפי מעשינו נקבע, מה יהיה בסופו של דבר הפירוש הנכון בדברי המלאך לגבי זמן הגאולה העתידה.⁷

גם חישוביהם של הגדולים הנ"ל, שלא התקיימו, אין זה מפני שטעו בחישוביהם, אלא מפני שלא זכינו להגאל בזמן הגאולה שחל להיות בחשבונם. יש פירוש שעל פיו היתה יכולה להיות הגאולה בשנה שאמר הרס"ג, ויש פירוש שעל פיו היתה יכולה להיות הגאולה בשנה שאמר רש"י, ושאמר המלבי"ם, וגם דניאל ידע את כל הפירושים הללו וגם פירושים נוספים. ואולם מה שבקש דניאל לדעת הוא, איזה מהפירושים יהיה זה שיתקיים. על שאלה זו ענה לו המלאך, שזאת אי אפשר לומר לו,⁸ כי הדבר תלוי בבחירת בני אדם, ורק לעת קץ יתברר איזה מן הפירושים האפשריים התגשם בפועל.

ובדומה לגזרת גלות מצרים, כך גם בענין הגאולה העתידה: העקרון ש"סְתָמִים וַחֲתָמִים הִדְבָּרִים עַד עֵת קֵץ", נוגע לא רק למועד הגאולה, אלא גם לצורתה. הכתוב אומר: "וְנֶאֱרָו עִם עֲנַנֵי שָׁמַיָא כְּבַר אֲנִשׁ אֲתָהּ" (דניאל ז, יג), [כלומר, המשיח יגיע כשהוא רכוב על ענני שמים], ואילו במקום אחר נאמר, "הִנֵּה מְלַכְךָ יָבֹא לְךָ... עֲנֵי וְרָכַב עַל חֲמֹר" (זכריה ט, ט). והרי זו סתירה? מבארת הגמרא, שהדבר תלוי: "זכו - עם ענני שמיא". אם תהיינה לישראל זכויות מספיקות, יבוא המשיח בצורה נסית ומכובדת, עם ענני שמים. ואם "לא זכו - עני ורוכב על חמור". הוא יבוא בצורה לא נסית ובלתי מכובדת (סנה' צח, א). הרי שגם לגבי אופן ביאת הגאולה ישנן אפשרויות שונות, וצורת הגאולה שתהיה בסופו של דבר בפועל תִּקְבַּע ע"פ מעשיהם של ישראל. אפשר שיהיו נסים גדולים, ואפשר שלא יהיו. תלוי בבחירה שלנו, ובמצב הזכויות שלנו.

זהו הטעם למה שכתב הרמב"ם, שכל אלו הדברים הנוגעים לימות המשיח, "לא ידע אדם איך יהיו, עד שיהיו" (הלכ' מלכים פ"ב ה"ב). גם מי שיודע את כל מאמרי חז"ל ואת כל מה שכתבו הנביאים, לא יכול לדעת מה בדיוק יקרה, שהרי כפי שראינו, הנביאים אמרו דברים סותרים בנוגע לגאולה העתידה, חלקם נוגעים למצב של "זכו", וחלקם למצב של "לא זכו". לא על כל דבר שאמרו הנביאים, אנו יודעים להיכן הוא שייך, ל"זכו" או ל"לא זכו". וגם אם נדע מה שייך ל"זכו" ומה שייך ל"לא זכו", עדין איננו יודעים באיזה מצב אנו נמצאים, במצב של "זכו" או במצב של "לא זכו". רק א-ל דעות יכול לדעת את זה. ממילא, כל הדברים הם תלויים ועומדים. אי אפשר לדעת מה יהיה ואיך יהיה. [ועכ"פ, ההשתדלות שלנו צריכה להיות, שהגאולה תהיה באופן של "זכו", ולא באופן של "לא זכו". זה לא נכון לומר, שכיון שישנם הרבה מאד מאחינו שהם במצב של "לא זכו", אז כדאי כבר שכולם יהיו במצב של "לא זכו", ואז תגיע הגאולה. אסור לומר כך. אנו מצדנו חייבים להשתדל להיות בבחינת "זכו", והקב"ה מצדו ודאי ימצא כבר את הדרך לגאול אותנו בזמן הנכון ובאופן המתאים למצבנו].

גזרות יון - בגלל זלזול בעבודת המקדש

גם למראָה שראה דניאל בחלומו - שאחרי מלכות פרס

זה ליבון הלכה. וְבָכַל עֲבָדָה בְּשֻׁדָּה - זו ברייתא. אֵת פֶּלַעְבֵּדְתָם - דא פיסקא. אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם פְּפֻרְךָ - דא פירכא" (זוהר חדש צו, ב; וכעין זה בזהר ח"ג קנג, א). וקשה לכאורה: וכי זו היתה צורתו של שעבוד מצרים, שהמצרים שאלו את ישראל קושיות חזקות על הרמב"ם או על התוספות, וישראל היו צריכים לעסוק בליבון הלכה ובלימוד ברייתות כדי לתרץ אותן?! הרי שעבוד מצרים פֶּלַע עבודה קשה כפשוטה! מה היא אפוא כוונת הזוהר? באר בזה חותני הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל כך: כוונת הזוהר היא, שְׁלֹוּ הֵיוּ יִשְׂרָאֵל זֹכִים, הֵיחָה יִכְוֹלָה גִזְרַת הַשְּׁעִבּוּד לְהִתְקַיֵּם בְּצוּרָה כִּזְאת. הַמְצָרִים הֵיוּ מְקַשִּׁים לָהֶם קוֹשִׁיּוֹת, וְיִשְׂרָאֵל הֵיוּ מִחְפְּשִׁים תְּרוּצִים. אֲךָ כִּיּוֹן שְׁלֹא זָכוּ, הִתְקַיִּים הַשְּׁעִבּוּד בְּחֹמֶר וּבְלִבְנִים כְּפִשׁוּטִים, בְּטִיבּוּעַ הִילָדִים בִּיאוּר, וּבְכָל שָׂאֵר הַצְּרוּת שֶׁהֵיוּ לָנוּ בְּמִצְרַיִם. וְכִפִּי שְׁאִמְרָנוּ: לֹא רַק לְ"אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" לֹא הֵיחָה מִשְׁמַעוֹת בְּרוּרָה מְרֹאשׁ, מִתִּי יִתְחַלֵּל הַמִּנִּין, אֲלֵא גַם לְ"עֲבָדוֹם וְעֵנּוּ אֲתָם" לֹא הֵיחָה מִשְׁמַעוֹת בְּרוּרָה מְרֹאשׁ, כִּיִּצַד הֵיחָה הַעֲנִיּוֹת הַזֹּהֶ.⁵

ובאמת, אם מותר להוסיף על דברי חותני זצ"ל, נראה שבמידה מסויימת אכן התקיימה גזירת השעבוד באופן המתואר בזהר. אצל מי? - אצל שבט לוי! שבט לוי היה פטור מעבודת הפרך שהטיל פרעה על ישראל (תנחומא וארא ו), ועל כרחק שאצלם התקיימה גזירת השעבוד רק באופן רוחני, ע"י קשיים בלימוד התורה ובהשגת מדרגות רוחניות. בימי האבות לא היו קשיים כאלה בלימוד, ובימי שעבוד מצרים נוצרו אצלם קשיים בלימוד.

לכן, מדה כנגד מדה, בעוד ששאר השבטים קבלו (לאחר שיצאו ממצרים) ארץ ישראל גשמית (חוץ ממה שקבלו את הרוחניות שבה), הרי שבט לוי קיבל רק את הרוחניות של ארץ ישראל. "ה' הוא נִחְלָתוֹ" (דברים יח, ב), והם אינם מקבלים חלק בארץ ישראל הגשמית. מדוע? - שכן שעבוד מצרים היה תנאי לקבלת ארץ ישראל. אברהם שואל "בְּמָה אֲדַע כִּי אֵיךְ שָׁנָה" (בראשית טו, ח), והקב"ה עונה לו - "כִּי גַר יִהְיֶה וְיִרְעָךָ" וכו' (שם, יג). לכן, שאר השבטים, שהשעבוד נתקיים בהם כפשוטו, בחומר ובלבנים, זוכים לא"י כפשוטה; ושבט לוי שהשעבוד שלו היה רוחני בלבד, זוכה לקבל רק את הרוחניות של א"י, ולא מקבל חלק בא"י הגשמית. עכ"פ רואים, שגזרות ה' יכולות להתפרש כך או אחרת. אין להן משמעות קבועה מראש.

משמעות "נזילה" לנבואת הקץ

כך גם בענין הגאולה העתידה. המלאך אומר לדניאל בלשון סתומה מתי תהיה הגאולה האחרונה, ודניאל אומר: "וְנֶאֱנִי שְׁמַעֲתִי וְלֹא אֶבִּין, וְנֶאֱמַרָה (למלאך): אֲדַנִּי, מָה אֲחֲרִית אֵלֶּה? וַיֹּאמֶר: לֵךְ דְּנִיאל, כִּי סְתָמִים וַחֲתָמִים הִדְבָּרִים עַד עֵת קֵץ" (דניאל יב, ח-ט). וקשה לכאורה: מדוע מוסר המלאך לדניאל את הדברים בלשון סתומה כל כך, ומסרב לפרשם? ועוד קשה: הרי מצינו שר' סעדיה גאון (בספר אמנות ודעות מאמר ח' פ"ג) ורש"י (בפירושו לדניאל ח, יד) והמלבי"ם (שם ז כה, ושם ח יד) עשו חשבון על פי דברי המלאך, מתי תהיה הגאולה⁶. והנה, אם דניאל לא הבין את דברי המלאך, כיצד ניסו רס"ג ורש"י והמלבי"ם להבינם? וכי גדולים היו מדניאל?!

אלא שהענין הוא כפי שהסברנו לגבי גאולת מצרים. לדבריו של המלאך אין פירוש אחד ויחיד. יש הרבה אופנים לפרש את

ב). במצוות אחרות לא שמענו כזאת, שיתקנו מדרגה על גבי מדרגה בהידור המצוה. למה דוקא במצוה זו הדגישו חז"ל כל כך את ענין ההידור, עד שתקנו "מהדרין" ו"מהדרין מן המהדרין"? - כנראה, מפני שמה שהביא לשעבוד יון ולגזרות אנטיוכוס הוא מה שלא השתדלו להדר במצוות. "וכי תגישו עֲנֵךְ לְצֶבֶחַ - אֵין רָע! וְכִי תִגִּישׁוּ פֶסֶחַ וְחֻלֶּה אֵין רָע!" ממילא, תשובת המשקל והתיקון לעֲנֵךְ זה הוא, להיות "מהדרין מן המהדרין". להחדיר בחזרה את יחס הכבוד לעבודת ה'. ואכן, ברוך ה', אין כמעט יהודי שלא משתדל לקיים את מצות נר חנוכה במדרגה זו של "מהדרין מן המהדרין".

למה תיקנו חז"ל הידור בנרות, ולא תיקנו גם במנורה?

והנה, אם כל כך חשוב ההידור במצנת נר חנוכה, יש לשאול - למה לא תקנו בה הידור נוסף, לא רק במספר הנרות אלא גם בכלי? למשל, שמעיקר הדין יצאו במנורת חרס, והמהדרין ידליקו במנורת מתכת, והמהדרין מן המהדרין ידליקו במנורת זהב (כעין המנורה שהיתה במקדש). למה לא תיקנו כך? אמנם נכון שגם במנורה יש מקום להדר שתהיה נאה, וכן בסוג השמן יש מקום להדר שיהיה מהודר, אבל הידור זה הוא רק מצד החיוב הרגיל של הידור מצוה שקיים בכל התורה כולה, שחיובו הוא עד שליש במצוה ולא יותר. לא תיקנו בזה תקנת הידור מיוחדת כמו שתקנו במספר הנרות. מדוע?

חושבני שהתשובה לזה היא, מפני שכך היה גם בנס עצמו. הרי שני דברים היו חסרים לחשמונאים לקיום מצות הדלקת המנורה במקדש כהלכתה: שמן טהור, ומנורה [שכן היננים לא רק טמאו את השמנים, אלא גם נטלו את כל הכלים שהיו במקדש (ע"י רש"י ע"ז מג, א ד"ה ומלכות בית חשמונאי)]. והנה, לגבי השמן - נעשה להם נס. "שלא היה בו אלא להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" (שבת כא, ב). אבל לגבי המנורה לא נעשה להם נס, והם נאלצו להדליק בשפודים של ברזל מחופים בַּבְּעֵץ (בְּדִיל), ורק אחר כך כשהעשירו עשאו של כסף, וכשחזרו והעשירו עשאו של זהב (ע"ז שם). לכן במספר הנרות תקנו חז"ל תקנה מיוחדת של הידור, כנגד נס השמן שדלק שמונה ימים, ובכלי לא תקנו תקנה מיוחדת של הידור, כי במנורה לא נעשה שום נס.

למה עשה ה' נס בשמן, ולא במנורה?

וצריך להבין: למה באמת לא עשה הקב"ה נס לישראל גם במנורה? היד ה' תקצר לשלוח להם מנורת זהב? ! אם ה' כבר רוצה שיקיימו את המצוה עם כל ההדורים, ושולח לשם כך שמן טהור ועושה נס שידלק שמונה ימים, למה לא שלח גם מנורת זהב, כדי שתתקיים מצות הדלקת המנורה ביופי ובהדר? ולהגדיל הקושיא, הרי עשיית המנורה מזהב אינה רק ענין של יופי, אלא ענין בעל השלכות הלכתיות. כשמנורה נעשית מזהב, יש בה גם גביעים כפתורים ופרחים, מה שאין כן מנורה שאינה מזהב, אין עושים בה גביעים כפתורים ופרחים (רמב"ם הלכ' בית הבחירה פ"ג הל' ב-ד). מדוע א"כ לא עשה ה' נס, להמציא לישראל גם מנורת זהב, כדי שתתקיים המצוה בתכלית השלמות¹⁰? חושבני שהתירוץ לזה הוא, שהקב"ה רצה ללמד כאן יסוד חשוב. והוא, שאמנם צריך להדר במצוות, וחלק מן ההידור

תעמוד מלכות יון ותשלוט על ישראל (דניאל ז, ו) - גם לו לא היתה משמעות מוחלטת, מה יהיה בדיוק אופיה של מלכות יון זו. גזרות יון - לא היו חייבות להיות. היה יכול להיות מצב, שמלכות יון תשלוט על ישראל בלי גזרות.

ממה נגרמו אפוא גזירות יון? - גזירות יון נגרמו מתופעת ההתבוללות וההתיינות שהיו בזמן בית שני. המתיונים, הם אלה שגרמו והביאו את גזירות יון על עם ישראל. היננים לא התחילו מעצמם לגזור גזירות, אלא המתיונים הם שהסיתו אותם להכריח את עם ישראל להתין. אלא ששרשיה של ההתיינות נעוצים כבר בתחילת בית שני. כבר אז מוכיח הנביא מלאכי את ישראל ואומר: "וכי תגישו עֲנֵךְ לְצֶבֶחַ אֵין רָע! וְכִי תִגִּישׁוּ פֶסֶחַ וְחֻלֶּה אֵין רָע? ! הַקְרִיבֶהוּ נָא לְפָנֶיךָ הַיְרָצֵךְ אוּ הַיִּשָּׂא פְנֶיךָ? ! " (מלאכי א, ח). לַפְּחָה הפרסי לא הייתה מעז להביא מתנה כזו, שהרי היה כורת את ראשך או תולה אותך על עץ! אם כן, מדוע לקב"ה אינכם נמנעים מלהביא קרבנות כאלו? - מפני שאינכם מעריכים מספיק את עבודת הקרבנות! "מְגִישִׁים עַל מִזְבְּחֵי לְחֶם מְגָאֵל... בְּאֶמְרָתְכֶם שֶׁלֶחַן ה' נִבְזָה הוּא" (שם ז). כנראה, זה מה שגרם אחר כך לתופעת ההתיינות בעם ישראל. מפני שהיו אנשים שחפשו ערכים של יופי והדר, וכיון שלא מצאו אותם בעבודת המקדש, נמשכו אל תרבות יון, ששם ערכים אלו מודגשים מאד. אם היינו מתנהגים אחרת בתחילת בית שני ביחס לעבודת המקדש, אולי לא היו כל הצרות האלה עם היוונים. על כל פנים, לא בעצמה כזאת.

בגלל חטא זה, של זלזול ואי הערכת עבודת המקדש, נתגלגלו ובאו עלינו גזרות היוונים, והתיקון לזה היה ע"י בני חשמונאי, שמסרו את נפשם על עבודת המקדש, ובזה תיקנו את היחס המזולזל שהיה כלפיה קודם (ע"י ב"ח אר"ה סוף סי' תר"ע). ולא רק בני חשמונאי, אלא גם יהודים אחרים שמסרו נפשם על שמירת המצוות, הביאו את הישועה.

אנו אומרים בתפלת "על הנסים", "מסרת גבורים ביד חלשים". מי הם ה"חלשים" הללו שמוזכרים כאן? בפשטות, הכונה היא לחשמונאים, שלא היו להם כלי מלחמה כמו ליונים, וממילא היו חלשים מאד מבחינה צבאית. אבל אולי מותר לומר פשוט אחר, ולפיו פְּתִיבַת "חלשים" אין הכונה לחשמונאים, אלא לכל אלה שמסרו נפשם בזמן היונים על שמירת שבת ומילה ושאר המצוות. אלו הם ה"חלשים" שניצחו את היונים. לא בכח הגוף ניצחו - שבזה הם אכן היו חלשים - אלא בכח מסירות הנפש שלהם על שמירת התורה! מפני שזהו הכח האמיתי בעולם - כח התורה, כח השבת, וכח כל שאר מצוות. ממילא, זה הכח שמוטט את היונים. את ה"מכה בפטיש" עשו אחר כך החשמונאים עם מסירות הנפש שלהם, אבל לולא הצדיקים שקדמו להם, מי יודע אם החשמונאים היו מצליחים לנצח את יון. רק בזכות אלו שנסקלו ונטלו והולקו על קידוש השם, הצליחו החשמונאים לנצח את יון, כי במעשים אלו, תקנו אותם "חלשים" את היחס המזולזל שהיה כלפי עבודת המקדש ועבודת ה' בכלל, ובכך הכשירו את הקרקע לביטול גזירות יון, ואף לביטול גזרת מלכות יון בכלל, כפי שכותב הרמב"ם: "והחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה" (רמב"ם הלכ' חנוכה פ"ג ה"א).

אולי מפני כך, לאחר שעשה לנו הקב"ה ניסים וגבורה יד ישראל על היונים, תיקנו חז"ל במצנת נר חנוכה מדרגה של "מהדרין", ומדרגה נוספת של "מהדרין מן המהדרין" (שבת כא,

הם הידורים באיכות ההודאה על הנס, אבל לא תקנו לנו שצריך להדליק במנורה של חרס, והמהדרין ידליקו במנורה של כסף, והמהדרין מן המהדרין ידליקו במנורה של זהב. אמנם מצד הדין הרגיל של הידור מצוה ודאי יש מקום להדר גם בזה, [למרות שאין בזה חיוב, שהרי החיוב להוסיף ממון כדי להדר את המצוה הוא רק עד שליש במצוה ולא יותר, וכנ"ל, והרי הפרש במחיר בין כסף לזהב הוא הרבה יותר משליש], אבל מצד תקנת ההידור המיוחדת למצות נר חנוכה [שהיא גם ביותר משליש, כפי שהזכרנו לעיל] - לא תקנו להדר בזה.

יהי רצון שנזכה בעזרת ה' לאור המנורה, לאורו של בית המקדש, לאורו של בית דוד ולאורו של סנהדרין גדולה, במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

במצוה הוא גם ביופי החיצוני, ואי ההקפדה על כך היא שגרמה לתופעת ההתיינות ולשעבוד יוון, אבל אף על פי כן, ההידור הפנימי - דהיינו: היחס הנפשי אל המצוה - חשוב יותר מן ההידור החיצוני! והנה, את ההידור החיצוני - מסמל הזהב שבמנורה, שהוא גלוי ונראָה לעין כל. לעומת זאת, את ההידור הפנימי - מסמלת טהרת השמן, שבה אי אפשר להבחין בעיני בשר. גם במיקרוסקופ המשוכלל ביותר לא ניתן להבחין בין שמן טהור לשמן טמא. רק בכח חכמת התורה ניתן להבחין ביניהם. כי טהרה היא פנימיות, לא חיצונית. לכן לא עשה ה' נס במנורה, לשלוח לישראל מנורת זהב, כדי לרמוז לדבר הזה, שהפנימיות חשובה יותר מן החיצונית, ועד כמה שה' רוצה את ההידור החיצוני במצוות, הוא רוצה קודם כל את ההידור הפנימי, שהוא היחס המכובד למצוה. למרות שצריך להדר במצוות, כפי שמוכיח מלאכי את ישראל, בכל זאת הדגש צריך להיות על הפנימיות, יותר מאשר על החיצונית.

גם חז"ל, כשתיקנו לנו מהדרין מן המהדרין, תקנו הידור רק בדברים רוחניים, אם להדליק נר איש וביתו, או נר לכל אחד ואחד, או כנגד ימים הנכנסים או כנגד ימים היוצאים, שכל אלו

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. הקשר בפרשת מקץ: "וְשֵׁם אֶתְנוּ נֶעַר עֲבָרֵי עֶבֶד" (בראשית מא, יב) - "הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגִּבְעִי בְּיָדוֹ הוּא יְהִי לִי עֶבֶד" (שם מד, יז). [קשר נוסף: "וְשֵׁם אֶתְנוּ נֶעַר עֲבָרֵי... וַיִּפְתָּר לָנוּ אֶת חַלְמֹתֵינוּ" (שם מא, יב) - "הָלוֹא יִדְעַתֶּם כִּי נַחֵשׁ וַיִּנְחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי" (שם מד, טו)]. הקשר הוא: ליוסף יש כוחות מיסטיים. פותר חלומות, ומנחש בגביע.
2. ובזה תתרוץ השאלה, כיצד הרהיב יוסף עוזו בנפשו ליעץ למלך מה יעשה ומה יפעל, "וַיָּבֹא פָּרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וַיִּשְׁתַּחֲוֶה עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם", "וַיַּעַשׂ פָּרְעֹה וַיִּפְקֹד פְּקָדִים עַל הָאָרֶץ... וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל אֶפְסָיִם הַטִּבַּת" וכו', מה שלא נשאל ולא נתבקש כלל, והרי לכאורה נחשב הדבר כעזות וכחוצפה כלפי המלך, אשר מחמתן היה עלול להיענש בחומרה, ואיך העמיד עצמו בסכנה זו.
- אלא שצעה זו שנתן יוסף לפרעה לא היתה המלצה מעשית גרידא, אלא היתה חלק בלתי נפרד מפתרון החלום, שהרי כל יסודו של הפתרון נעוץ בכך שהקב"ה מגלה לפרעה את אשר הוא חושב לעשות, וכפי שיוסף פותח דבריו: "אשר האלקים עושה הראה את פרעה". ועתה מוסיף יוסף ומפרש מדוע הוא מראה זאת לפרעה. לא לשם ידיעה בלבד, אלא משום שפרעה הוא המלך השולט על העם ועל הארץ, והוא בעל הסמכות והאחריות לפעול ולהכריז על חימוש הארץ, ובכלל זה למנות את האנשים המתאימים שיעסקו בהכנת הארץ לקראת הבאות. עצותיו של יוסף הן אפוא השלמת כוונת החלום, כי לא לחינם התגלה החלום לפרעה דווקא, אלא כדי להורות שהפתרון טמון בו, ועליו חלה החובה לקום ולעשות מעשה מתוקף תפקידו כמלך.
3. ועי' ב"כלי יקר" (בראשית מא, ה), שהפיצול במנין שנות הרעב - שחלק מהן היו בימי פרעה וחלק בתקופה מאוחרת יותר - נרמז כבר בחלום פרעה.
4. וכבר מבואר דבר זה בקצרה בתוס' (ב"ב קכא, א ד"ה יום שכלו), וז"ל: הכי נמי אשכחן בדילוג קץ, זכו - כי גר יהיה זרעך מיצחק; לא זכו - ועבדום וענו אותם וכו'.
5. וכן משמע בתוס' (שבת י, ב ד"ה ג), ע"ש היטב. [וכעין זה, גם הגזרה שנגזרה על נינוה, "עוד אֶרְבָּעִים יוֹם וַיִּנְיָנָה נְהַפְכָת" (יונה ג, ד), שתי אפשרויות היו להבנתה, אחת רעה, שה' יתפוך את נינוה כמו שהפך את סדום, ואחת טובה, שיהפכו מעשיהם מרעה לטובה (סנה' פט, ב), ובאר הרמח"ל (דרך ה' ח"ג פ"ד אות ז), שכונת הקב"ה היתה באמת, לכלול את שתי האפשרויות גם יחד במשמעות נבואה זו].
6. וגם הרמב"ן (בספר הגאולה שער ד') האריך מאד בחישוב הקץ. ועי' גם בפירושו לתורה (בראשית ב, ג בסוף דבריו).
7. וכן כתב הרמב"ן, וז"ל: "וכן היה דעת החכמים ז"ל, שהרבה קצים נגזרו מתחלה לגאולתנו העתידה", "כי היינו ראויים להגאל במועד הראשון... והיה האלקים מצפה לתשובתנו אליו ולטובתו אלינו, ומפני שנהגנו כמנהגנו, נתן דינו המוצדק ומשפטו האמיתי להניחנו אל תכלית הקץ, כי כן ראוי לכמונו היום" (ספר הגאולה לרמב"ן, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' רצ"ב). ובזוהר חדש מובא: "קץ אית בכל דרא ודרא, כפום זכוון דילהון. בכל מאריה דדרא, כפום דרוב דרא נוטים אבתריה. ואם חובין מתרבין עלה - אדחייא פורקנא עד דרא אחרא... אבל קץ וזמן דשוי קב"ה לא תליא בזכוון ובמדות דכל דרא ודרא, אלא ביה תליא, הדא הוא דכתיב: 'לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה' (ישעיהו מת, יא), 'וְאַעֲשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי' (יחזקאל כ, ט). ובגין דא, כל קץ דכל דרגא כפום זכוון דבני נשא איהו, וקץ דקב"ה לא תליא בזכוון דילהון" (זוהר חדש צה, א).
8. ועל זה נאמר: "מי-שָׁאֵל וְאָל-צָפֵן וְסִתְרִי" (שמות ו, כב). [כלומר: מי זה שואל על מה שהא-ל הצפין והסתיר?].
9. וגם עצם השם "גִּיּוֹן", בהיפוך סדר האותיות הוא "נוי", לשון יופי (של"ה מסכת תענית פרק "תורה אור" אות פ"ט).
10. ומכל מקום, קושיא זו היא רק לפי דעת הרמב"ם, שבדוקא אין עושין גביעים כפתורים ופרחים במנורה שאינה של זהב (כן כתב בדעתו ה"משנה למלך" הלכ' בית הבחירה פ"ג ה"ד). אבל לדעת רש"י, גם במנורה של שאר מתכות רשאים לעשות גביעים כפתורים ופרחים, אלא שאין חובה לעשותם (עי' רש"י מנחות כח, א ד"ה אינה באה גביעין. וכן דקדק בדבריו ה"מנחת חינוך" מצוה צ"ח ס"ק ה').